

บทที่ 4

4. การเน้นการพัฒนาจิตของปรัชญาจีน

Charles A. Moore ได้กล่าวไว้ว่า “ได้มีสิ่งที่อาจพิจารณาได้ว่าเป็นปัญหาพื้นฐานและเป็นเอกลักษณ์ของปรัชญาจีน ทั้งที่ปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งของจีนกล่าวว่า ร่องรอยให้เข้าใจประเพณีของลัทธิปรัชญาใดดีที่สุดคือปัญหาที่ปรัชญานั้นศึกษาถึงเป็นอันดับแรก ปัญหาดังกล่าวของปรัชญาจีนคือกระทำให้อำนาจสำเร็จในสิ่งที่เรียกว่า “เป็นบัณฑิตภายในและเป็นนักปกครองภายนอก” ซึ่งเป็นมโนภาพที่สำคัญและแตกต่างจากทางตะวันตกและอินเดียในแง่ของการเน้นความสำคัญทั้งสอง”¹

จากคำพูดของ Charles a. Moore ย่อมแสดงว่าความคิดที่สำคัญประการหนึ่งของปราชญ์จีนก็คือ การเน้นถึงการพัฒนาตนเองเป็นอันดับแรก เพื่อให้มีผลประโยชน์ต่อสังคมโดยส่วนรวมในภายหลัง ทั้งนี้ เพราะคนที่สามารถพัฒนาตนเองได้แล้ว เขาย่อมสามารถเป็นผู้นำครอบครัวที่ดีและสามารถเป็นนักปกครองที่ดีได้ในที่สุด การพัฒนาตนเองดังกล่าวเน้นถึงการพัฒนาทางจิตเป็นสำคัญ ดังคำกล่าวของเม่งจื๊อที่ว่า “จักรวรรดิมีพื้นฐานจากรัฐ รัฐมีพื้นฐานจากครอบครัว และครอบครัวมีพื้นฐานจากตนเอง”² แต่ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า การเน้นการพัฒนาทางจิตของจีนเป็นไปเพื่อประโยชน์ของสังคมประการเดียว เพราะด้วยเหตุนี้แล้ว ปราชญ์จีนให้ความสำคัญแก่จิตเป็นอันดับแรก หรือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในตัวเอง ส่วนผลประโยชน์ที่จะมีต่อสังคมนั้นเน้นเป็นเรื่องที่ติดตามมาในภายหลัง การพัฒนาทางจิตจึงเป็นสิ่งที่ดีในตนเองด้วย มิใช่เป็นสิ่งดีเพียงเพราะนำไปสู่การพัฒนาสังคมเท่านั้น

¹ Charles a. Moore ed., *op. cit.*, p. 5 “There is what might be considered the unique and certainly the fundamental problem of Chinese philosophy-and one great Chinese philosopher has said that the best clue to any philosophical tradition is the problem with which it is primarily concerned. This problem for Chinese philosophy is that of achieving 'sageiness within and Kingliness without,' a truly significant concept and interestingly different from both the West and India in its twofold emphasis”

² D.C. Lau; trans., *MENCIUS*, Book VI : PART A : 5 “The Empire has its basis in the state, the state in the family, and the family in one's own state”

การเน้นการพัฒนาจิตของสำนักปรัชญาต่าง ๆ

1. การเน้นการพัฒนาจิตของสำนักปรัชญาขงจื๊อ

Wing-Tsit Chan กล่าวว่า “กลุ่มลัทธิขงจื๊อเป็นพวกแรกในจีนโบราณที่เผยแพร่ลัทธิของการทำให้ธรรมชาติมนุษย์พัฒนาเต็มที่”³

ปรัชญาขงจื๊อเน้นการพัฒนาตนเองว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตนเอง ซึ่งสามารถพิจารณาได้ 3 ลักษณะดังนี้

1.1 การพัฒนาตนเองเกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อคนอื่น ทั้งนี้ โดยมีได้ตั้งความหวังว่าผู้อื่นจะต้องทำหน้าที่ของเขาต่อตนเอง ซึ่งเป็นการเน้นการพัฒนาคุณธรรมของตนเองอย่างเต็มที่ ซึ่งตรงกันข้ามกับการรอคอยให้คนอื่นปฏิบัติดีต่อเรา การดำเนินในหน้าที่ด้วยตัวเองโดยมีหวังผลตอบแทนเป็นสิ่งทีปรัชญาขงจื๊อเน้นให้แต่ละคนพัฒนาจิตสำนึกนั้นขึ้นมา ด้วยเหตุดังกล่าว Hsieh Yu-Wei จึงกล่าววิจารณ์ไว้ว่า “ตามจริยศาสตร์ของลัทธิขงจื๊อนั้น การที่จะเป็นมนุษย์ที่แท้หรือบัณฑิตได้ จำเป็นต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเป็นอันดับแรก ไม่ใช่การทวงสิทธิที่พึงได้ของตน”⁴

1.2 การพัฒนาคุณธรรมในตนเองนั้น นอกจากเน้นถึงการสำนึกโดยมีหวังผลตอบแทนแล้ว ยังเน้นถึงการมีปรารถนาคายกย่องจากคนอื่นเมื่อตนปฏิบัติคุณธรรมแล้ว

1.3 การพัฒนาคุณธรรมเป็นสิ่งที่ค้นพบโดยการศึกษิตนเอง ทั้งนี้ เพราะปรัชญาขงจื๊อเชื่อว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นดีอยู่แล้ว แต่มิได้หมายความว่า การกระทำทุกครั้งของมนุษย์ต้องมีศีลธรรมทุกครั้ง ปรัชญาขงจื๊อเพียงมีความเห็นว่า มนุษย์มีแนวโน้มที่จะมีคุณธรรมอยู่แล้วเท่านั้น แต่ต้องพัฒนาขึ้นภายหลัง การพัฒนากระทำโดยการพิจารณาถึงแนวโน้มที่ดีในธรรมชาติดั้งเดิมของตน หลังจากพิจารณาแล้วจะพบคุณธรรมและจะพัฒนาให้ปรากฏขึ้นด้วยตนเอง ด้วยเหตุดังกล่าวการพัฒนาตนเองจึงเป็นการขยายหรือทำให้แนวโน้มที่ดีแห่งธรรมชาติปรากฏขึ้นเท่านั้น

เพราะฉะนั้น ปรัชญาขงจื๊อจึงเป็นปรัชญาจีนสำนักหนึ่งที่เน้นความสำคัญของการพัฒนาจิตหรือพัฒนาตนเองเป็นอันดับแรก ทั้งนี้ การเน้นการพัฒนาดังกล่าวของปรัชญาขงจื๊อ มิได้มีความหมายเพียงว่า ปรัชญาขงจื๊อเน้นการพัฒนาตนเอง หรือการพัฒนาคุณธรรมในแง่ของการเชื่อมโยงไปสู่สังคมเท่านั้น เพราะว่าขงจื๊อเน้นการพัฒนาคุณธรรมโดยมีหวังผล

³Wing-Tsit Chan, “The Individual in Chinese Religions”, *The Chinese Mind*, p. 291 “The Confucianists were the first in Ancient China to propagate the doctrine of fulfilment of human Nature

⁴Hsieh Yu-Wei, “The status of the Individual in Chinese Ethics,” *The Chinese Mind*, p. 314 “According to Confucian ethics, in order to be a man or to be a sage, it is necessary, first, to perform one’s duties, not to claim one’s rights.”

ตอบแทน โดยมีหวังค่ายก่อกอง และเป็นการพัฒนาที่เกิดจากการเข้าใจธรรมชาติหรือแนวโน้มที่ดีภายในตน การพัฒนาตนเองในฐานะเป็นสิ่งที่ดีในตนเอง จึงได้รับการเน้นในปรัชญาจีนสำนักขงจื้อด้วยเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุดังกล่าว จึงมีควรรีค่าการเน้นการพัฒนาคุณธรรมของปรัชญาขงจื้อว่าเป็นเพียงการสร้างคุณธรรมทางสังคมและการเมืองเท่านั้น เพราะคุณธรรมที่ปรัชญาขงจื้อก็เป็นคุณธรรมทางจิตที่มีค่าในตัวเองด้วยเหมือนกัน⁵

2. การเน้นการพัฒนาจิตของปรัชญาเต๋า

ปรัชญาเต๋ามักเรียกผู้ที่ได้ผ่านการพัฒนาจิตว่า “มนุษย์ที่แท้” (real man), “มนุษย์แห่งสวรรค์” (Heavenly man), “มนุษย์สมบูรณ์” (perfect man) “บัณฑิต” (sage man)⁶ เพื่อเป็นการแบ่งแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างบุคคลในอุดมคติที่พัฒนาจิตกับบุคคลโดยทั่วไป

ปรัชญาเต๋าดำเนินหน้าต่อกิจกรรมทางโลกที่เป็นสามัญของชาวโลก เช่น การแสวงหาความสุข การแสวงหาความสงบ และหันไปเน้นความสงบทางจิตแทน เพราะฉะนั้นวิถีชีวิตของ “มนุษย์ที่แท้” จึงมีวิถีชีวิตที่ถูกแรงผลักดันของตัณหา หรือมิได้ถูกแรงผลักดันจากการคำนวณถึงผลประโยชน์ หรือเป็นชีวิตที่เพิกเฉยต่อผลประโยชน์ทางโลก แต่เป็นชีวิตที่เกิดความสงบทางจิตด้วยเหตุดังกล่าว ผู้ที่มีการพัฒนาทางจิตของปรัชญาเต๋า สามารถมีประสบการณ์เช่นเดียวกับคนโดยทั่วไป แต่จิตใจของเขาสงบและไร้ความขัดแย้ง ทั้งนี้ เพราะจิตใจของพวกเขาไปเหนือจิตใจของสามัญชนแล้ว อนึ่ง เมื่อบุคคลสามารถพัฒนาจิตใจให้พ้นสามัญ ทางด้านการปกครอง เขาย่อมเป็นนักปกครองที่เป็นบัณฑิต ผู้ปกครองที่เป็นบัณฑิตย่อมไม่มีปฏิกริยาต่อสิ่งใดเป็นพิเศษ เขาย่อมมองทุกอย่างด้วยความเท่าเทียมกันหมดและปล่อยให้ทุกอย่างดำเนินไปตามหนทางของมันเองโดยไม่เข้าไปยุ่ง

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งของจิตใจเหนือสามัญของปรัชญาเต๋าก็คือ การพัฒนาจิตใจเหนือสามัญเป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาให้เกิดด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยพระผู้ช่วยไรรอด (savior) ใด ๆ ทั้งสิ้น การพัฒนาจิตใจเหนือสามัญดังกล่าวเกิดจากความเข้าใจ⁷

ดังนั้นจะเห็นว่าการพัฒนาจิตเป็นสิ่งที่ปรัชญาเต๋าให้ความสำคัญเช่นเดียวกับปรัชญาสำนักขงจื้อ

3. การเน้นการพัฒนาจิตของปรัชญาลัทธิขงจื้อใหม่

กล่าวว่า “เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่ากลุ่มลัทธิขงจื้อใหม่ของราชวงศ์ซ่งและราชวงศ์หมิงเป็นกลุ่มคนที่สนใจภายใน พวกเขาจึงให้ความสนใจต่อคุณค่าของการพัก ความ

⁵ดู T'ang Chun-I, "The Development of Ideas of Spiritual value," *The Chinese Mind.*, pp. 191-6

⁶ดู *Ibid.*, p. 200

⁷ดู *Ibid.*, pp. 200-4

สงบ ความน่าเกรงขาม การเข้าใจตนเอง และการตรวจสอบตนเอง”⁸ คำกล่าวดังกล่าว ช่อมหายความว่ากลุ่มลัทธิขงจื้อใหม่ของจีนก็เน้นความสำคัญของการพัฒนาทางจิตเช่นเดียวกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดคือคำพูดของ Ch'eng I (1033-1170) ที่ว่า “การสำรวจหลักการอย่างถึงที่สุด, การพัฒนาธรรมชาติของตนอย่างเต็มที่, และการทำโชคชะตาให้สำเร็จเป็นอย่างเดียวกัน”⁹

อย่างไรก็ตาม การเน้นการพัฒนาทางจิตของกลุ่มลัทธิขงจื้อใหม่มีแนวโน้มเป็นแบบเดียวกับกลุ่มปรัชญาเต๋า เพราะเน้นถึง ความสงบทางจิตเป็นการพัฒนาทางจิตมากกว่า การเน้นการพัฒนาจิตด้วยการพัฒนาคุณธรรมแบบปรัชญาสำนักขงจื้อ ทั้งนี้ T'ang Chun-i วิเคราะห์ว่าเป็นเพราะกลุ่มลัทธิขงจื้อใหม่ ตระหนักถึงอุปสรรคภายในของการพัฒนาจิตมากยิ่งขึ้น เช่น ความต้องการเพื่อตนเอง แนวโน้มทางวัตถุนิยม อารมณ์ที่ปรวนแปร และจิตใจที่ชอบคำนวณผลประโยชน์ ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่ยังรากลึกอยู่ในจิตมนุษย์ทั้งสิ้น และกลายมาเป็นอุปสรรคอย่างใหญ่หลวงต่อการพัฒนาจิต¹⁰ นอกจากนี้ กลุ่มลัทธิขงจื้อใหม่ยังเป็นกลุ่มที่ให้ความสนใจต่อเนื้อหาทางอภิปรัชญามากกว่าสำนักปรัชญาขงจื้อเดิม เพราะฉะนั้นพวกเขาจึงกล่าวถึงเรื่องนอกเหนือสามัญเช่น พระเจ้า (God) เหตุผลแห่งสวรรค์ (Reason of Heaven) และเป็นเหตุให้ทำการเน้นถึงความหมายของการพัฒนาจิตและพัฒนาศีลธรรมในแง่เหนือสามัญเช่นเดียวกับกลุ่มปรัชญาเต๋าด้วย

ดังนั้นจะเห็นว่าจากการศึกษาปรัชญาสำนักขงจื้อ ปรัชญาเต๋า และกลุ่มปรัชญาลัทธิขงจื้อใหม่ เราจะพบว่านักปรัชญาจีนเน้นถึงความสำคัญของการพัฒนาจิตด้วย ทั้งนี้ การพัฒนาจิตเป็นสิ่งสำคัญในตนเอง และมีผลที่ตามมาคือทำให้ความสงบแผ่กว้างไปสู่สังคมภายนอก ทั้งนี้ เพราะผู้ที่พัฒนาจิตของตนเองแล้วเท่านั้น สมควรจะมีบทบาทเป็นผู้ปกครอง ด้วยเหตุดังกล่าวหัวใจของปรัชญาจีนจึงรวมอยู่ในประโยคที่ว่า “เป็นบัณฑิตภายใน และเป็นนักปกครองภายนอก” และการเน้นการพัฒนาตนเอง จึงได้กลายเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของปรัชญาจีน

ข้อสังเกตสำคัญประการหนึ่งของการเน้นการพัฒนาตนเองของปรัชญาจีนก็คือ ปรัชญาจีนมีความเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้อย่างเท่าเทียมกัน เพราะฉะนั้น ปราชญ์หรือบัณฑิตที่สามารถพัฒนาตนเองได้ จึงสามารถกำเนิดขึ้นได้ในทุกเวลาและ

⁸ *Ibid.*, p. 200 “It is generally agreed that the Neo-Confucians of the Sung and Ming dynasties were of introvert type. They propounded the values of quiescence, Serenity, reverence, self-reflection, and self-examination”

⁹ Ch'eng I, I Sh (Surviving work), Quoted in “The Individual in Chinese Religions” **The Chinese Mind**; p. 291 “The investigation of principle to the utmost, The full development of one's nature and the fulfillment of destiny are one thing.”

¹⁰ *Ibid.*, p. 207

ในทุกสถานที่ ดังที่มีคำพูดของเม้งจื่ออยู่ประโยคหนึ่งที่ว่า “มนุษย์ทุกคนอาจเป็นพระเจ้าหยาว และพระเจ้าซุง (บัณฑิต)”¹¹ และบัณฑิตดังกล่าวมีความดีเหมือนกันหมด ด้วยเหตุดังกล่าว ชาวจีนจึงสามารถยอมรับบัณฑิตที่อาจกำเนิดในศาสนาอื่นหรือในดินแดนอื่นได้ ทั้งนี้ D.C. Lau ได้ให้ข้อวิจารณ์ไว้ว่า “นี่คือเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ไม่มีสงครามศาสนาในจีน หรือการลงโทษทางศาสนาในประวัติศาสตร์จีน”¹²

¹¹ ดู D.C. Lau; trans., **MENCIUS**, Book VI : PART B : 4

¹² **Ibid.**, p. 199 “This is one reason these were no religious was or large scale religious persecutions in Chinese history